

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HATİP OLARAK ZİYÂD B. EBÎH (1-53/622-673) VE "HUTBETU'L-BETRÂ"

AS AN ORATOR ZİYÂD B. EBÎH AND "HUTBETU'L-BETRÂ"

M. Selim İPEK*

Öz

Ziyâd b. Ebîh, Emevi saltanatının kurulduğu en güçlü temellerden birisidir. Zekası, hayal gücü ve sağlam üslubuyla öne çıkmış bir şahsiyettir. Devlet idaresindeki sert kişiliğiyle de bilinmektedir. En önemli yönlerinden birisi de hitabetteki yeteneğidir. Özellikle de tahmid ve temcid ile başlamadığından "hutbetu'l-Betrâ" diye isimlendirilen siyasi içerikli hutbesi meşhurdur.

Bu çalışmada Ziyâd b. Ebîh'in Hutbetu'l-Betrâ'sı ve bir hatip olarak hutbelerinde öne çıkan üslubu, hutbelerinin muhtevası ve dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu özelliklerin daha iyi anlaşılması için de hutbelerinden bazıları orijinaliyle ve tercümesiyle birlikte sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ziyâd b. Ebîh, Emeviler, Hitâbet, Betrâ.

Abstract

Ziyâd b. Ebîh, one of the most powerful fundamentals reign the Umayyad. He came to the fore with his intelligence and imagination and strong wording. He is also known cruel personality in administration of the state. And one of the most important aspects is his ability in oratory. Especially his famous oratory is "Betrâ - Amputated" named like this because of the not begin with tahmid and temcid.

The study describes "Hutbetu'l-Betrâ - Amputated oratory" and Ziyâd's style in his oratory, as an orator and contents of his oratories and language features. And also his oratories were written with original language and translation for a beter understanding of these properties.

Keywords: Ziyâd b. Ebîh, Umayyad, Oratory, Betrâ.

Giriş

Emeviler döneminde sosyal ve siyasî anlamda sıkıntılı bir ortama bağlı olarak hitâbet, gelişimini sürdürmeye devam etmiştir.(Ferrûh, 1981: I, 373) Hitabetin bu gelişimine yardım eden bir çok etken vardır. Emeviler'de gerek inanç esasları etrafında gerekse imâmet ve hilâfet (siyaset) etrafındaki tartışmalar hitabetin güçlenmesini etkileyen faktörlerin başında gelir. Siyasî, dinî ve aklî etkenler hitabetin gelişmesinde rol oynayan diğer faktörlerdendir. Siyasî etkenlerin temelinde Emeviler'e karşı ayaklanan, toplumun huzurunu bozan ve sosyal kargaşaya neden olan siyasî grupların artması yatmaktadır. Bu gruplarla mücadele eden halifeler, valiler ve emirler de hitabeti bu vesileyle kullanmışlardır.

Bu gruplarla mücadele eden valilerden biri olan Ziyâd b. Ebîh, hicretin birinci yılında Mekke'de doğmuştur. Annesi, doktorluğuyla tanınan Hâris b. Kelede es-Sakafî'nin İranlı bir câriyesi olan Sümeyye'dir (Zeyyât, 190; Dayf, 1963: 422; Furat, 1996: 173.). Babası bilinmediği için Ebu'l-Muğîre Ziyâd b. Sümeyye olarak da isimlendirilmektedir (el-Fâhûrî, 1986: 362; Ferrûh, 1981: 387). Fakat babasının kim olduğu bilinmediği için daha çok "İbnü Ebîhi" (babasının oğlu) diye tanınmıştır (Aycan, 2013: 480). Çocukluk dönemine dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ömer döneminde, doğudaki fetih ordularına katılmıştır. Hatta bu fetihler sırasında, Hz. Ömer'in komutanlarından olan Atebe b. Gazvân, Ziyâd'ı ganimetleri tespit edip insanlar arasında dağıtmakla görevlendirmiştir. Bu da onun kitabette ve hesap işlerindeki yeteneğine işaret etmektedir. Öyle ki Basra valilerine yakın olmuş ve onların katipliğini de yapmıştır (Dayf, 1963: 423). Basra valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kâtibi olarak Hz. Ömer'e yazdığı bir risalesinde Hz. Ömer, Ziyâd'ın zekasına ve diline hayran kalmış fakat, onu bu görevden azletmiştir. Bunun üzerine Ziyâd, Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "Bir acimden mi yoksa bir ihanetinden dolayı mı azlettin?" Hz. Ömer de ona: "İkisi de değil.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Fakat ben, senin zekandaki bu üstünlüğü halkımın üzerine yüklemeyi doğru bulmuyorum.” cevabını vermiştir (Câhız, 1998; I, 260).

Ziyâd b. Ebîh zeki ve yetenekli bir edip, basiretli bir idareci ve güçlü bir siyasetçiydi. Öyle ki Muâviye b. Ebî Süfyân, el-Muğîre b. Şu’be ve Amr b. el-Âs gibi Ziyâd da Arapların dehâ sahibi kişileri arasında sayılmaktadır (Ferrûh, 1981: 387).

Ziyâd b. Ebîh’in nesebi Ebû Süfyân’a da nisbet edilmektedir. Bu durum Muaviye’nin, zekasından dolayı Ziyâd’ı kendi saflarına çekmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Zira Muâviye, hilafeti eline aldığı anda Ziyâd’ın kendi nesebinden olduğunu söylemiş ve insanların Ziyâd’ın Ebû Süfyân’ın oğlu olduğuna şahitlik etmeleri üzerine kardeşi olarak onu kendi nesebine almıştır (Taberî, 1967: V, 215; Safvet, 1933: 256). Bu sebeple Ziyâd b. Ebî Süfyân olarak da adlandırılır. Ziyâd, Ebû Süfyân’ın bizzat kendi babası olduğunu iddia ettiğinde çevresindeki Araplar onun neseb durumunu bilmelerine rağmen bu iddiasını kabul edince onlara yalanlar, kusurlar isnad ederek “Mes’alibu’l-Arab”ını yazmıştır (Kılıçlı, 1992: 199). Muâviye, daha sonra Ziyâd’ı, Basra, Kûfe, Horasan ve Sicistân’a vâli olarak atamıştır. Ziyâd, buralardaki bütün isyanların ve fesadların üstesinden gelmiş ve ölünceye kadar da bu görevde kalmıştır (Fâhûrî, 1986: 362; Dayf, 1963: 424).

Hatip Olarak Ziyâd b. Ebîh (1-53/622-673) ve “Hutbetu’l-Betrâ”

Ziyâd b. Ebîh, iyi bir kâtip ve idareci olması dışında, Emeviler döneminin hitâbet sahasında öne çıkan seçkin hatipleri arasında yer almakta ve bu sahada ona ayrı bir yer verilmektedir. Bir hatip olarak çok başarılı, dinleyenleri kimi zaman ürperten kimi zaman da sakinleştiren bir üsluba sahiptir. Hutbelerini akıcı bir dil ve kıvrak bir zekayla irâd etmiştir. Hutbelerinde fasih(anlaşılır) lafızlar kullanmıştır. Terkipleri açık ve anlaşılır; üslûbu açıklayıcı, kolay anlaşılır ve sağlam bir ifadeye sahiptir. Hutbelerinin dinleyiciler üzerinde etkili olması, onun tehdit ve korkutma içeren bir üslubu benimsemesinden kaynaklanmaktadır (Ferrûh, 1981: 388).

Emevi halifesi Muâviye, yeteneklerinden dolayı Ziyâd’ı kendi tarafına çekmek istemiş, fakat Ziyâd buna pek sıcak bakmamıştır. Buna rağmen Muâviye, el-Muğîre b. Şu’be’nin başkanlığında Ziyâd’a bir heyet göndermiş ve ona iltifat etmeye devam etmiştir. Bir süre sonra Ziyâd’da bir yumuşama hasıl olmuştur. Bunun üzerine Ziyâd üç gün boyunca bu durumu uzun uzadıya düşünüp Muâviye’nin bu davetine icabet etmeyi uygun bulmuştur. Muâviye’nin tarafında olacağını ve onun nesebine katılmayı kabul edeceği bir hutbe irâd etmek üzere halkı toplamış ve onların huzurunda Hz. Ali’nin taraftarlığından çıkıp Muâviye’nin siyasetine girdiğini ifade ettiği şu hutbesini irâd etmiştir (Safvet, 1933: II, 255; Ferrûh, 1981: I, 388):

أَيُّهَا النَّاسُ! اذْفَعُوا الْبَلَاءَ مَا اذْفَعَ عَنْكُمْ، وَارْعَبُوا إِلَى اللَّهِ فِي دَوَامِ الْعَافِيَةِ لَكُمْ. فَقَدْ نَظَرْتُ فِي أُمُورِ النَّاسِ مُنْذُ قَتْلِ عُمَانَ، وَفَكَّرْتُ فِيهِمْ فَوَجَدْتُهُمْ كَالْأَضَاحِي فِي كُلِّ عِيدٍ يُذْبَحُونَ. وَلَقَدْ أَفْنَى هَذَانَ الْيَوْمَانَ: يَوْمَ الْجَمَلِ وَ صَيِّفِ مَا يُبَيِّفُ عَلَى مِائَةِ أَلْفٍ، كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ طَالِبٌ حَقٍّ وَتَابِعٌ إِمَامٍ، وَ عَلَى بَصِيرَةٍ مِنْ أَمْرِهِ. فَإِنْ كَانَ الْأَمْرُ هَكَذَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي الْجَنَّةِ! كَلَّا، لَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ، وَلَكِنْ أَشْكَلَ الْأَمْرُ، وَالتَّبَسَّ عَلَى الْقَوْمِ، وَإِنِّي لَخَائِفٌ أَنْ يَرْجِعَ الْأَمْرُ كَمَا بَدَأَ، فَكَيْفَ لِأَمْرِي بِسَلَامَةٍ دِينِهِ؟ وَقَدْ نَظَرْتُ فِي أَمْرِ النَّاسِ، فَوَجَدْتُ أَحْمَدَ الْعَاقِبَتَيْنِ الْعَافِيَةَ. وَسَأَعْمَلُ فِي أُمُورِكُمْ مَا تَحْمَدُونَ عَاقِبَتَهُ وَمَغَبَّتَهُ، فَقَدْ حَمَدْتَ طَاعَتَكُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

“Ey insanlar! Felaketi size geldiği şekilde kendinizden uzaklaştırın, selametinizin devamını Allah’a yönelerek isteyin. Osman’ın ölümünden beri insanların durumlarını gözlemledim ve bu konuda hep düşündüm. İnsanların, her bayram kesilen kurbanlar gibi olduklarını gördüm. Şu iki gün son bulmuştur: Sayısı yüz bini aşan Cemel ve Sıffin günleri. Oradaki insanların hepsi hakkı istediklerini, imama tabi olduklarını ve yaptıklarının farkında olduklarını iddia ediyordu. Eğer durum böyleyse (orada) ölen de öldürülen de Cennet’tedir. Ama hayır, durum hiç de böyle değildir. Aksine çok karışık ve halkın içinden çıkamayacağı bir hâl almıştır. Bu durumun başladığı yere geri dönmekten korkmaktayım. Öyleyse bir kimse için dininin selameti nasıl olacak? İnsanların durumunu gözlemledim ve övgüye en layık olan sonucun, sağlık olduğunu gördüm. Akibetini ve sonucunu öveceğiniz şekilde yine sizin işleriniz için çalışacağım. İnşâallah, sizin itaatiniz de övgüye layık olur.”

Ziyâd b. Ebîh, hutbelerinin seçkinliği konusunda kendisiyle rekabet edilemeyen bir hatiptir. Dinleyenleri neşelendiren, kalplerin ve gönüllerin dikkat kesildiği kelimeleri nasıl kullanacağını bilmıştır. Bu yönüyle onun döneminde yaşamış olan birçok çağdaşı onun hutbelerini ve bu sahadaki yeteneğini övmüşlerdir (Dayf, 1963: 424). eş-Şa’bi, Ziyâd’ın hitabetteki yeteneğiyle ilgili olarak: “Bir minber üzerinde, üzülme korkusuyla susmasını istemediğim hiçbir konuşmacı görmedim ki konuşsun da yaptığı bu işe vakıf olsun. Fakat Ziyâd bunlardan müstesnâdır. Zira o, konuşmasını uzattıkça sözleri daha güzel bir hâl alıyordu (Câhız, 1998: II, 66)” demiştir.

Ziyâd b. Ebîh'in hutbeleri, Emevi vâlilerinden el-Haccâc'ın (öl.95/714) hutbeleri gibi iki konu üzerinde dönmektedir. Bunlardan birisi siyaset, bir diğeri ise mev'ize(öğüt) konusudur (Dayf, 1963:424). Özellikle siyasi içerikli hutbeleri çok dikkat çekmektedir. Onun bu sahada günümüze gelen en mükemmel hutbesi, hicri 45 yılında Basra vâililiğini üstlendiğinde irâd ettiği ve "betrâ" olarak isimlendirilen uzunca hutbesidir. Bu hutbesine betrâ denilmesinin sebebi, tahmîd ve temcîd ile başlamamış olmasıdır. Bu sebeble "kısır, kesik" anlamına gelen "betrâ" ismiyle anılmaktadır (Câhız, 1998: II, 6, 62; Ferruh, 1981: I, 389)

Bu hutbe Ziyâd b. Ebîh'in siyasetini ortaya koyan bir hutbedir. Bu hutbesinden sonra Basra'daki kargaşa ortamını emniyete almıştır. Hutbesine Basra halkının fitne ve fesadın yayılmasında öne çıkan ve Allah'ın Kur'an'da Müslümanlar için çizdiği doğru yoldan sapan durumlarını tasvir ederek başlamaktadır (Câhız, 1998: II, 62; el-Kalkaşendî, 1922: I, 216; Taberî, 1967: V, 218; İbnu'l-Esîr, III, 304; 1987; Safvet, 1933: II, 257):

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ الْجَهَالََةَ الْجُهْلَاءِ وَالضَّلَالََةَ الْعَمِيَاءِ وَالْعِيَّ، الْمُوفِيَّ بِأَهْلِهِ عَلَى النَّارِ، مَا فِيهِ سَفَهَاؤُكُمْ، وَيَشْتَمِلُ عَلَيْهِ حُلْمَاؤُكُمْ. مِنَ الْأُمُورِ الْعِظَامِ يَبْتُ فِيهَا الصَّغِيرُ، وَلَا يَبْحَاشُ عَنْهَا الْكَبِيرُ. كَأَنَّكُمْ لَمْ تَقْرُؤُوا كِتَابَ اللَّهِ وَلَمْ تَسْمَعُوا مَا أَعَدَّ اللَّهُ مِنَ الثَّوَابِ الْكَرِيمِ لِأَهْلِ طَاعَتِهِ وَالْعَذَابِ الْعَظِيمِ لِأَهْلِ مَعْصِيَتِهِ فِي الزَّمَنِ السَّرْمَدِيِّ الَّذِي لَا يَزُولُ. أَتَكُونُونَ كَمَنْ طَرَفَتْ عَيْنِيهِ الدُّنْيَا وَسَدَّتْ مَسَامِعَهُ الشَّهَوَاتُ، وَاخْتَارَ الْفَانِيَةَ عَلَى الْبَاقِيَةِ. وَلَا تَذَكَّرُونَ أَنَّكُمْ أَحَدْتُمْ فِي الْإِسْلَامِ الْحَدِيثَ الَّذِي لَمْ تُسَبِّحُوا إِلَيْهِ مِنْ تَرْكِكُمْ الضَّعِيفَ يُقَهَّرُ وَيُؤَخَذُ مَالُهُ. وَهَذِهِ الْمَوَاقِيرُ الْمَنْصُوبَةُ وَالضَّعِيفَةُ الْمَسْلُوبَةُ فِي النَّهَارِ الْمُبْصِرِ، وَالْعَدَدُ غَيْرُ قَلِيلٍ. أَلَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ نَهَاءٌ تَمْنَعُ الْعُوَاءَ عَنْ دَلَجِ اللَّيْلِ وَغَارَةِ النَّهَارِ؟ قَرَّبْتُمْ الْقَرَابَةَ وَبَاعَدْتُمْ الدِّينَ. تَعْتَذِرُونَ بِغَيْرِ الْعُذْرِ وَتُعْضُونَ عَلَى الْمُخْتَلِسِ. أَلَيْسَ كُلُّ أَمْرٍ مِنْكُمْ يَدْبُ عَنْ سَوِيهِ، صُنْعٌ مَنْ لَا يَخَافُ عَاقِبَةَ وَلَا يَرْجُو مَعَادًا. مَا أَنْتُمْ بِالْحُلَمَاءِ وَلَقَدْ اتَّبَعْتُمْ السُّفَهَاءَ. فَلَمْ يَزَلْ بِكُمْ مَا تَرَوْنَ مِنْ قِيَامِكُمْ دُونَهُمْ حَتَّى اتَّهَكُوا حُرْمَ الْإِسْلَامِ. ثُمَّ أَطْرَفُوا وَرَاءَكُمْ كُنُوسًا فِي مَكَائِسِ الرَّيْبِ. حُرِّمَ عَلَيَّ الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ حَتَّى أُسَوِّيَهَا بِالْأَرْضِ هَذْمًا وَاحِرَاقًا.

"Şimdi, kara cahillik, derin sapıklık ve aşırı günahlar, halkını ateşe götürür. Sadece içinizdeki sefipleri değil alimlerinizi de... Küçüğün ektiği büyüğün ise nefret ettiği büyük işler vardır. Sizler Allah'ın kitabını okumamış ve Allah'ın itaatkâr kullarına, sonu olmayan ebedi bir zamanda (ahirette) hazırladığı değerli mükâfatı ve günahkârlara hazırladığı büyük azabı duymamış gibisiniz. Dünyanın, gözlerini kör ettiği; şehvetlerin kulaklarını tıkadığı ve geçici olanı kalıcı olana tercih eden insanlar gibi mi oluyorsunuz? İslam'ı bozduğunuzu hiç düşünmüyor musunuz? Öyle ki horlanıp malı alınan zayıf insanı terk etmekten öteye geçmeyen bir bidatle İslam'ı bozduğunuzu düşünmüyorsunuz. Bu dikilmiş kötü evler ve kötü zaafırlar görünen gündüziün içindedir ve sayısı da az değildir. İçinizde, bu sapkınları gecenin karanlığından ve gündüziün ışığından engelleyecek kimseler yok mu? Akrabalıkla birbirinize yaklaşıp dinden uzaklaştınız. Bahaneler ileri sürüyor ve hırsızlık edenlere göz yumuyorsunuz. Her biriniz, cezalandırmaktan korkmayan ve ahireti de istemeyen kimselerin yaptıkları alçaklığınızı mı savunuyorsunuz? Siz alimlerin yanında değilsiniz, aksine sefiplere tabi oldunuz... Onlar İslam'ın haramlarını çiğnediği sürece sizler onların boyunduruğu altında kalmaya devam edeceksiniz. Sonra şüphe anında saklandınız. Artık bana, onları yerle bir edinceye kadar yemek içmek haramdır.

Görüldüğü üzere, bu meşhur hutbesine Basra halkının yaşadığı günahkâr ve fâsid hayatın resmini çizerek başlamaktadır. Bunu yaparken kendisini dinleyenleri, her türlü günahın olduğu eski putperest yaşamlarına, Cahiliye adetlerine dönüyorlarmışçasına Allah'ın dinini arkalarında bırakıp fâni olanı bâki olana tercih etmelerinden dolayı azarlamaktadır. Bu fikirlerini desteklemesi için de Kur'an ayetlerine telmihlerde bulunmaktadır. Örneğin

مَا فِيهِ سَفَهَاؤُكُمْ وَيَشْتَمِلُ عَلَيْهِ حُلْمَاؤُكُمْ

(sadece içinizdeki sefipleri değil âlimlerinizi de kapsamaktadır.) cümlesinde Araf Sûresi'nin 155. ayetine telmih vardır:

“أُتْهِلَكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا..”

"İçimizdeki sefiplerin yaptıklarından dolayı bizi de mi helak edeceksin Allah'ım?"

Yine kimi cümlelerinde Kur'an'da da göze çarpan istifhâm-ı inkârî üslubunu kullanmaktadır. Bu üslup, aslında gerçek bilindiği halde dinleyici de bir infial yaratmak için olumsuz cihette soru sormaktır.

أَلَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ نَهَاءٌ تَمْنَعُ الْعُوَاءَ عَنْ دَلَجِ اللَّيْلِ وَغَارَةِ النَّهَارِ!

ifadesinde olduğu gibi. *"İçinizde bu sapkınları gecenin karanlığından ve gündüziün ışığından engelleyecek kimseler yok mu?"*

Ziyâd b. Ebîh, insanlar hakkında vereceği hükümlerde izleyeceği yolu ve onlar için hazırladığı cezaları tasvir ederek hutbesine şöyle devam etmektedir:

إِنِّي رَأَيْتُ آخِرَ هَذَا الْأَمْرِ لَا يَصْلُحُ إِلَّا بِمَا صَلَّحَ بِهِ أَوْلَاهُ: لِيْنُ فِي غَيْرِ ضَعْفٍ وَشِدَّةٍ فِي غَيْرِ عُنْفٍ، وَإِنِّي أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَأُخَذَنَّ الْوَلِيَّ بِالْمَوْلَى وَالْمُقِيمَ بِالظَّاعِنِ وَالْمُقْبِلَ بِالْمُدْبِرِ وَالْمُطِيعَ بِالْعَاصِي وَالصَّحِيحَ مِنْكُمْ فِي نَفْسِهِ بِالسَّقِيمِ حَتَّى يَلْقَى الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَخَاهُ فَيَقُولُ: "أَنْجُ سَعْدٌ فَقَدْ هَلَكَ سَعِيدٌ" أَوْ نَسْتَقِيمُ لِي قَنَائِكُمْ. إِنَّ كِذْبَةَ الْمُبِيرِ بَلْقَاءُ مَشْهُورَةٌ. فَإِذَا تَعَلَّقْتُمْ عَلَيَّ بِكِدْبَةٍ فَقَدْ حَلَّتْ لَكُمْ مَعْصِيَتِي. فَإِذَا سَمِعْتُمُوهَا مِنِّي فَاعْتَمِرُوهَا فِيَّ. وَأَعْلَمُوا أَنَّ عُنْدِي أَمْثَالَهَا: مَنْ نُقِبَ مِنْكُمْ عَلَيْهِ فَأَنَا ضَامِنٌ لِمَا ذَهَبَ مِنْهُ، فَإِيَّايَ وَدَلَجَ اللَّيْلَ، فَإِنِّي لَا أُوتَى بِمُدْلَجٍ إِلَّا سَفَكْتُ دَمَهُ، وَقَدْ أُجِئْتُمْ فِي ذَلِكَ بِقَدْرٍ مَا يَأْتِي الْخَبْرُ الْكُوفَةَ، وَيَرْجِعُ إِلَيْكُمْ. وَإِيَّايَ وَدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ، فَإِنِّي لَا أَخُذُ دَاعِيًا بِهَا إِلَّا قَطَعْتُ لِسَانَهُ. وَقَدْ أَحَدْتُمْ أَحَدَانًا لَمْ تَكُنْ، وَقَدْ أَحَدْتَنَا لِكُلِّ ذَنْبٍ عُقُوبَةٌ: فَمَنْ عَرَّقَ قَوْمًا عَرَّقْنَا، وَمَنْ أَحْرَقَ قَوْمًا أَحْرَقْنَا، وَمَنْ نَقَبَ بَيْتًا نَقَبْنَا عَنْ قَلْبِهِ، وَمَنْ نَبَشَ قَبْرًا دَفَنَاهُ فِيهِ حَيًّا فَكُفُوا عَنِّي لِأَيِّدِيكُمْ وَالسِّنِّيَكُمْ، أَكْفَفَ عَنكُمْ يَدِي وَلِسَانِي. وَلَا تَظْهَرُ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ رِيْبَهُ بِخِلَافٍ مَا عَلَيْهِ عَامَتُكُمْ إِلَّا ضَرَبْتُ عُنُقَهُ، وَقَدْ كَانَتْ بَيْنِي وَبَيْنَ أَقْوَامٍ إِحْنٌ. فَجَعَلْتُ ذَلِكَ دَبْرَ أُذُنِي وَتَحْتَ قَدَمِي. فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُحْسِنًا فَلْيَزِدْهُ إِحْسَانًا، وَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُسِيئًا فَلْيَنْزِعْهُ عَنِ إِسَاءَتِهِ. إِنِّي وَاللَّهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ أَحَدَكُمْ قَدْ قَتَلَهُ السُّلُّ مِنْ بَعْضِي لَمْ أَكْشِفْ لَهُ قِنَاعًا وَلَمْ أَهْتِكْ لَهُ سِتْرًا حَتَّى يُبْدِي لِي صَفْحَتَهُ. فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ لَمْ أَنَاظِرْهُ. فَاسْتَأْنِفُوا أُمُورَكُمْ، وَارْعُوا عَلَيَّ أَنْفُسَكُمْ. قَرُبْ مَسْئُوءٍ بِفُدُومِنَا سَنَسُرُّهُ وَمَسْرُورٍ بِفُدُومِنَا سَنَسُورُهُ.

"Bu işin sonunun ancak ve ancak şöyle düzeleceğini düşünüyorum: zaf göstermeksizin yumuşak başlılık; zor kullanmaksızın şiddet. Allah'a yemin ederim ki efendiyi köleyle, kalıcı olanı geçici olanla, yaklaşanı uzaklaşanla, itaat edeni isyan edenle, sağlıklı olanı hasta olanla elde tutacağım. Öyle ki sizden birisi, kardeşine şöyle desin: "Sa'd kurtuldu, Sueyd helak oldu."¹ Ya da yolunuz dosdoğru bana gelsin. Şüphesiz minberde yalan söylemek bilinen bir yüksekte (düşmek gibidir.) (Yani minberde söylediğimi şeyleri gerçekleştirmediğim takdirde söylediklerim aleyhime olacak, beni yalancı gösterecektir.) Bu sebeple bana bir yalan isnat ettiğinizde günahım size gelir. Fakat onu benden duyarsanız o zaman beni ayıplayın. Bilin ki onun bende örnekleri var: Sizden her kim bunu dikkate alırsa kendisinden eksilenin garantisi benim. Gecenin karanlığından sakınmam gerekir. Geceleyin ancak kan akıtmak için gelirim. Bu konuda Kufe'den haber gelinceye kadar size süre veriyorum, sonra yine döneceğim. Cahiliye davasından sakınmalıyım. O davadan söz eden kimse yok ki onun dilini kesmiş olmayayım. Olmadık şeylere sebep oldunuz, biz de her günah için bir ceza koyduk. Kim bir kavmi boğarsa biz de onu boğarız, kim bir kavmi yakarsa biz de onu yakarız, kim bir eve delik açarsa biz de onun kalbinde delik açarız, kim bir kuyu kazarsa onu oraya diri diri gömeriz. Öyleyse ellerinizi ve dillerinizi benden çekin ki ben de sizden elimi ve dilimi çekeyim. Hiçbirinizde, çoğunluğunuzun ittifak ettiği bir konuda ayrılık çıkaracak bir şüphe hasil olmasın. Eğer olursa boynunu vururum. Benim ve bazı kavimler arasında derin bir kin vardır. Bunu kulak ardı ediyor ve ayağımın altına alıyorum. İçinizden kim iyi insan olursa iyiliği artar, kim de kötü bir insan olursa o kötülükten yoksun kalır. Eğer birinizin bana olan nefretinden dolayı verem olup öldüğünü işitem düşmanım olduğu görünsün diye ne peçesini kaldırırm ne de bir örtü örterim. Eğer bunu yaparsa onunla tartışmam. Öyleyse durumunuzu gözden geçirin ve nefislerinize yardımcı olun. Huzurumuza gelen nice ümitsizler var ki belki de sevineceklerdir. Ve huzurumuza gelen nice mutlu insanlar vardır ki üzüleceklerdir."

Betrâ hutbesinin bu bölümünde Ziyâd b. Ebîh, izlediği siyaseti ve Basra'daki yönetiminde uygulayacağı yasaları net bir şekilde tasvir etmektedir. Bu, ceza maddelerinin bulunduğu açık bir anayasadır. Bu anayasada şüphelere yer yoktur. Şüphesi olan cezalandırılacaktır. Anayasayı gözetmeyenleri öldürmek için silahını kınından çekmiştir. Üslup, tehdit ve korkutma üzerinedir. Zira onun bu siyaseti, kendi bölgesinde istikrarı ve güveni sağlaması noktasında başarılı olmuştur. Öyle ki kadınlar hırsızlardan korkmadan kapıları açık olarak geceleyebilir; kimse yere düşen bir şeye sahibi gelir alır diyerek meyletmez ve sahibi de geldiğinde düşürdüğünü yerinde bulurmuş. Halk, Ziyâd'dan önceki devlet adamlarının hiçbirine karşı duymadıkları korkuyu ona karşı duymuştur (Taberî, 1967: V, 222; Dayf, 1963: 426). Ziyâd'ın bu sert mizacının yanında halka karşı merhameti de göze çarpmaktadır. Zira onun sertliği, acımasızlığı ve şiddeti halka değil suça, isyana, haksızlığa karşıdır.

Ziyâd b. Ebîh, "betrâ" olarak isimlendirilen hutbesinin son bölümünde ise halifeye ve onun vâlilerine itaat noktasında, insanlara gerekli bazı hususları ifade etmektedir:

¹ Sa'd ve Sueyd iki kardeşdir. Bir gün bir savaşa çıkarlar. Sueyd, hırslı bir şekilde atıyla kardeşi Sa'd'ı geçerek savaş meydanına ondan önce ulaşır. Bu sırada düşmanlar tuzak kurmuş ve Sueyd yanındakilerle bu tuzağa düşer, düşmanlar tarafından kuşatılıp öldürülürler. İçlerinden bir atlı kaçmayı başarır. Kaçarken yolda Sa'd'ı görür ve bu sözü söyler. Sonrasında bu söz mesel olarak söylenir. Yani "keskin sirke küpüne zarar" misali, hırslarına yenilen ancak kendine zarar verir.

أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّا أَصْبَحْنَا لَكُمْ سَادَةً، وَعَنْكُمْ دَادَةً، نَسُوسُكُمْ بِسُلْطَانِ اللَّهِ الَّذِي أَعْطَانَا، وَنَدُودُ عَنْكُمْ بِقِيءِ اللَّهِ الَّذِي حَوَّلَنَا. فَلَنَا عَلَيْكُمْ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحْبَبْنَا، وَلَكُمْ عَلَيْنَا الْعَدْلُ وَالْإِنصَافُ فِيمَا وُلِينَا. فَاسْتَوْجِبُوا عَدْلَنَا وَفِينَا بِمُنَاصَحَتِكُمْ لَنَا. وَاعْلَمُوا أَنِّي مَهْمَا قَصَّرْتُ عَنْهُ قَلَنْ أَقْصَرَ عَنْ ثَلَاثٍ: لَسْتُ مُحْتَجِبًا عَنْ طَالِبِ حَاجَةٍ وَلَوْ أَنَّنِي طَارِقًا لَيْلِي، وَلَا حَاسِبًا عَطَاءً وَلَا رِزْقًا عَنْ إِبَانِهِ، وَلَا مُجَمِّرًا لَكُمْ بَعْتًا. فَادْعُوا اللَّهَ بِالصَّلَاحِ لِأَيْمَتِكُمْ. فَإِنَّهُمْ سَاسَتُكُمُ الْمُؤَدِّبُونَ، وَكَهْفَتُكُمُ الَّذِي إِلَيْهِ تَأْوُونَ. وَمَتَى يَصْلُحُوا تَصْلُحُوا. وَلَا تُشْرِبُوا قُلُوبَكُمْ بَعْضَهُمْ فَيَشْتَدَّ لِدَلِكِ عَيْظُكُمْ، وَيَطُولَ لَهُ حُزْنُكُمْ. وَلَا تُدْرِكُوا بِهِ حَاجَتَكُمْ، مَعَ أَنَّهُ لَوْ اسْتُجِيبَ لَكُمْ فِيهِمْ لَكَانَ شَرًّا لَكُمْ. أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يُعِينَ كُلًّا عَلَى كُلِّ. وَإِذَا رَأَيْتُمُونِي أَنْقَدُ فِيكُمْ الْأَمْرَ فَأَنْقِدُوهُ عَلَى أَدْلَالِهِ. وَأَيُّمُ اللَّهُ إِنْ لِي فِيكُمْ لَصْرَعِي كَثِيرَةٌ، فَلْيَحْذَرِ كُلُّ أَمْرِي مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ مِنْ صَرَعايَ.

“Ey insanlar! Bizler sizlerin efendisi ve koruyucusu olduk, Allah’ın bize verdiği sultayı yönetiyoruz. Onun bize ihsan ettiği ganimetleri koruyoruz. O halde istediğimiz şeyler konusunda bize itaat etmeniz gerekir. Bizim de üstlendiğimiz bu görevde size karşı adaletli ve insaflı olmamız gerekir. Öyleyse sizler de bize olan samimiyetinizle, adaletimizi ve ihsanımızı hak edin. Bilin ki ondan vazgeçersem üç şeyden de vazgeçeceğim: Bana gece vakti bile gelse bir ihtiyacımlı bildirenden kaçınmam, vaktinden alıp da onu hapsedemem, hapsedip de onları kilitlemem. Öyleyse Allah’tan başımızdakiler için sulh isteyin. Onlar, sizin terbiye edici koruyucularınız ve sığındığımız mağaralarınızdır. Onlar düzelerse siz de düzellersiniz. Kalplerinize onlara karşı kin içirmeyin ki öfkeniz şiddetlenip de hüznünüz uzamasın. İhtiyaçlarınız için beklenmedik zamanlarda gelmeyin. İhtiyaçlarınız konusunda size karşılık verilse de sizin için şer olabilir. Allah’tan hepinizi gözetmesini diliyorum. Beni, içinizde bir durum hakkındaki hükmü uygularken gördüğünüzde siz de onu aynı şekilde uygulayın. İçinizde, benim kurbanım olacak çokça adamlar var, onun için her biriniz benim kurbanım olmağa karşı uyanık olsun.”

Görüldüğü üzere Ziyâd, yöneticilerin Allah tarafından bu görevlere getirildiklerine inanan halkı bu yönde etkilemeye çalışmaktadır. Halka devletin elindeki haraç mallarını ve savaş ganimetlerini hatırlatıyor ve bunların itaat eden halka dağıtılacağını vurguluyor. Böylece halkı psikolojik yönleriyle itaat altına almaya çalışmaktadır. İtaat etmeyenler için ise kılıcının boyunlarını vurmak için hazır beklediğini söylemektedir.

Bu hutbe başlı başına bir siyâsi hutbedir. Ziyâd b. Ebih’in bütün yönleriyle devlet yönetimindeki politikalarını anlatmaktadır. Lafızlar yerli yerinde kullanılmış, lafızların ifade ettiği anlamlar açık bir şekilde anlaşılabilir ve cümleler, karmaşıklıktan ve garip lafızlardan uzaktır.

Ziyâd b. Ebih’in hutbelerinde tehdit unsurları da çokça göze çarpmaktadır. Bu unsuru yoğun bir şekilde kullandığı hutbeleri de vardır. Örneğin, Kufe’ye Amr b. el-Hureys’i vali olarak tayin ettiğinde Hucr b. Adıyy isimli birisinin Şiâ taraftarlarını bu valiye karşı örgütlediğini, Muâviye ve yönetimini de lanetlediklerini duymuştur. Bunun üzerine Kufe’ye gelerek Şiâ’yı açıkça tehdit eden şu hutbesini irâd etmiştir (Safvet, 1963: II, 263):

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ غَيْبَ الْبَغِيِّ وَالْغَيَّْ وَخَيْمٍ، إِنَّ هُوَ لَأَمْ جَمُوعًا فَاشْرُوا، وَأَمْنُونِي فَاحْتَرُوا عَلَيَّ. وَأَيُّمُ اللَّهُ لَئِنْ لَمْ تَسْتَقِيمُوا لَأُدَاوِبَتِكُمْ بِدَوَانِكُمْ. مَا أَنَا بِشَيْئٍ إِنْ لَمْ أَمْنَعْ بِأَحَةِ الْكُوفَةِ مِنْ حُجْرٍ وَأَدَعُهُ نَكَالًا لِمَنْ بَعْدَهُ. وَيَلُّ أَمْكُ يَا حُجْرُ! سَقَطَ الْعِشَاءُ بِكَ عَلَى سِرْحَانَ.

“Şimdi, şüphesiz haksızlık ve haddi aşmak sağlığa zararlıdır, tehlikelidir. Bunlar, toplanıp çoğalıyorlar, bana güven ve cesaret veriyorlar. Allah’a yemin olsun ki, eğer doğru yolu bulmazsamız hastalığınızı ben tedavi edeceğim. Eğer Kufe’yi Hucr’dan yoksun bırakmazsam ve onu kendinden sonrakilere bir ibret olarak bırakmazsam ben de adam değilim! Ey Hucr, vay senin annene! Akşam yemeği, seni kurdun ağına düşürdü.”

Görüldüğü üzere öfke ve tehdit, cümlelerde kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir. Kısa ve anlaşılır cümlelerle maksat doğrudan ifade edilmiş, mesellerden de istifade edilerek verilmek istenen mesaj pekiştirilmiştir. Örneğin:

سَقَطَ الْعِشَاءُ بِكَ عَلَى سِرْحَانَ

ifadesi bir meseldir. Akşam yemeği aramak için çıkan bir adamın kurda yem olması üzerine söylenmiş, mecâzen de sahibinin ölümüne sebep olan istekler için kullanılmaktadır (el-Askerî, 1988: I, 420).

Ziyâd b. Ebih’in öğüt içerikli hutbeleri de vardır. Bunlardan biri, Ziyâd’ın hutbeleri arasında önemli bir yere sahip olan ve kendisinden sonra Emevi halifesi Abdulmelik b. Mervân’ın eliyle yazıp halkına ezberlemelerini ve manasını derin bir şekilde düşünmelerini istediği şu ifadeleridir (Câhız, 1960: I, 387):

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ لِعِبَادِهِ عُقُولًا عَاقِبَهُمْ بِهَا عَلَى مَعْصِيَتِهِ، وَأَتَابَهُمْ بِهَا عَلَى طَاعَتِهِ. فَالْأَسُّ بَيْنَ مُحْسِنٍ بِنِعْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَمُسِيئٍ بِخِذْلَانِ اللَّهِ إِيَّاهُ. وَلِلَّهِ النُّعْمَةُ عَلَى الْمُحْسِنِ، وَالْحُجَّةُ عَلَى الْمُسِيئِ... فَإِنَّ الدُّنْيَا دَارُ الْفَنَاءِ،

وَلَا سَبِيلَ إِلَى بَقَائِهَا. وَلَا بُدَّ مِنْ لِقَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. فَأَحَدَرُكُمْ اللَّهُ لِلَّذِي حَدَرَكُمْ نَفْسَهُ. وَأَوْصِيَكُمْ بِتَعْجِيلِ مَا أَخَّرْتَهُ الْعَجْرَةَ قَبْلَ أَنْ تُصِيرُوا إِلَى الدَّارِ الَّتِي صَارُوا إِلَيْهَا، فَلَا تَقْدِرُونَ فِيهَا عَلَى تَوْبَةٍ، وَلَيْسَتْ لَكُمْ مِنْهَا أَوْبَةٌ.

“Aziz ve yüce Allah, kullarına, isyan etmeleri sebebiyle onunla cezalandırdığı ve itaat etmelerinden dolayı yine onunla mükâfatlandığı akıl nimetini vermiştir. O halde insanlar, Allah’ın kendilerine verdiği nimetle iyi bir insan olmak ve Allah’ın aşırılık olarak verdiği şeylerle de kötü insan olmak arasında gider gelirler. Şüphesiz Allah’ın iyi insan için nimetleri, kötü insan için de delilleri vardır... Dünya, geçici bir yurttur, orada sonsuza dek kalmanın yolu yoktur. Sonunda Allah’ın huzuruna çıkılacaktır. Bizzat kendisi sizi uyararak Allah’a karşı ben de sizi uyarıyorum. Daha öncekilerin vardıkları ahirete varmadan önce, yaşlıların erteledikleri şeylerde acele etmenizi tavsiye ediyorum. Zira orada tövbe edemezsiniz ve artık oradan dönüşünüz de yoktur.”

Görüldüğü üzere hutbenin üslubu ince bir fikir, sağlam bir konuşma ve delillerle ikna gücü temeline dayanmaktadır. Onun ifadeleri eğilip bükülmeden hedefine doğru akıp gitmektedir. Bu da Ziyâd b. Ebîh’in çağdaşlarının da ifade ettiği üzere onun beyandaki gücünü ve hitabetteki kabiliyetini gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Ziyâd b. Ebîh, halkı devlete ve idarecilere karşı itaate davet için, yaşadığı dönemin en önemli propaganda araçlarından biri olan hitabeti kullanmış, bu sahadaki üstün yeteneği sayesinde de otoriteyi sağlamada başarılı olmuştur. Dinleyenleri ürperten ve teskin eden bir üsluba sahiptir. Yönetimde şiddete başvuran ve Muâviye’nin saltanatını güçlendiren ilk kişi olarak tanıtılmakta ve dört Arap dahisinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu dört kişi arasında insanları yönetmedeki başarısı ve onların sorunlarını halletmedeki basireti ile meşhur olmuştur. Hutbelerinde ön plana çıkan korkutma ve tehdit unsurlarıyla, hitabetteki gücü ve yeteneğiyle, fesahat ve belağattaki başarısıyla ön plana çıkmıştır. Özellikle tahmid ve temcîd ile başlamadığından “kısır, kesik” anlamında “Betra” diye adlandırılan ve siyasi içerikli olan “Hutbetu’l-Betra” sıyfa tanınmıştır. Siyasette izleyeceği metotları ayrıntısıyla ifade ettiği bu hutbesi ve diğer hutbeleri edebiyat tarihi kitaplarında fazlaca yer almış, Arap dilinin fesahati ve belağatini ön plana çıkaran vesikalar arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- AYCAN, İrfan (2013). Diyanet İslâm Ansiklopedisi, XLIV, İstanbul.
- EL-CÂHİZ (1418/1998). *el-Beyân ve’t-Tebyîn I - IV*, Yedinci Baskı, nşr. Muhammed Abdusselam Hârûn, Kahire.
- AYF, Şev□i (1963). *el-Asru’l-İslâmî*, nşr. Dâru’l-meârif, Kâhire.
- EL-ASKERİ, Ebû Hilâl (1988). *Cemheretu’l-Emsâl*, I-II, Beyrût.
- EL-FÂHÜRÎ, □annâ (1986). *el-Câmi□ fi Târîhi’l-Edebi’l-Arabî*, (el-Edebu’l-□adîm), Beyrût.
- FERRÛH, ‘Umer (1981). *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, I-VI, Dâru’l-ilm, Beyrut.
- FURAT, Ahmet Subhi (1996), *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- İBNU’L-ESÎR (1966-67). *el-Kâmil fi’t-Târîh*, I-XIII, Beyrut.
- KILIÇLI, Mustafa (1992), *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*, İstanbul.
- SAFVET, Ahmed Zeki (1352/1923). *Cemheretu Hutabi’l-Arab*, I-III, 1. Baskı, Beyrut.
- ET-TABERÎ (Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr) (1967). *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk I-XI*, (2. Baskı), nşr. M. Ebu’l-Fadl İbrahim, Kahire.
- EZ-ZEYYÂT, Ahmed Hasan, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, nşr. Dâru nahdati Mısır, Kâhire.